

Koncepce výtvarného oboru základní umělecké školy

ZUŠ poskytuje podmínky pro zájmovou uměleckou činnost, určenou široké dětské populaci. Výtvarný obor se otevírá každému, méně či více nadanému – spontánní potřeba výtvarně se vyjadřovat dává příležitost i pro osobnostní růst. Učiteli je dána výsada pečovat o každé dítě řadu let. Proto musí sledovat svůj podíl na jeho osobnostním a výtvarném rozvoji a uvědomovat si význam každého svého kroku.

Pojem výtvarná výchova obsahuje dva procesy, výtvarné vzdělávání a výchovné působení.

Výtvarné vzdělávání

kultivuje dětské výtvarné vyjadřování a rozvíjí schopnost porozumět výtvarnému vyjadřování druhých. Děti se setkávají s výtvarnou kulturou, zvláště s moderním uměním, a snaží se k nim navázat vztah. Výtvarné myšlení, které se projevuje schopností smysluplně organizovat prvky výtvarné řeči, objevuje variace a alternativní řešení. Zvládání výtvarných technik nespočívá ve znalosti postupů, ale z přijetí různých způsobů výtvarného myšlení v rámci výtvarných technik. Žáci si také rozšiřují všeobecné vzdělání při motivaci nebo samostudiu a dospívají k vícevrstevnému poznávání světa.

Výchovné působení

závisí na vnímání, prožívání, porovnávání a zvažování různých jevů a situací. Jeho těžiště spočívá v promyšleném přístupu k objevování souvislostí, které se k námětům váží, a ve vazbě na zážitkové procesy staví na reflexi, na sebeuvědomování a sebevyjádření. Ty ovlivňují výtvarný projev žáků a kultivují jejich schopnost empatie, např. schopnost zážitek si uvědomit, pojmenovat ho a reagovat na něj, dávat jeho pomocí hlubší smysl námětu a úvahy převádět do postojů a soudů. Porovnávání vlastních postřehů s postřehy druhých zvyšuje zájem o téma, otevírá nový prostor k úvahám, obrací se k odpovědnosti za vlastní postoje a posiluje pocit sounáležitosti. Individuální pohled spolu s porozuměním druhým ukotvuje dítě do společenství lidí.

Výtvarné nadání

znamená souhrn vrozených i získaných dispozic, které podmiňují kvalitu výtvarného cítění, myšlení a vyjadřování. Rozpoznávání výtvarných dispozic plyne z dlouhodobého kontaktu s dítětem. Dispozice nabývají obrysy během vývoje dítěte, podle způsobu jeho výtvarného projevu a průběhu jeho studia ve VO ZUŠ. Úlohou učitele je nadané děti objevit, nenásilně je podporovat a připravovat je pro studium na odborných školách s výtvarným zaměřením.

Struktura studia VO ZUŠ

Vývoj dětského výtvarného projevu obsahuje tři zřetelně oddělená období, která jsou závislá na výtvarně projevovém typu dítěte a jeho dalších dispozicích. Tomu odpovídá i členění studia VO ZUŠ do tří stupňů vzdělávání.

a. Přípravná výtvarná výchova

Těžiště výtvarného vzdělávání v PVV je založeno **na spontánním projevování dětí předškolního a raně školního věku,** během něhož si dítě vytváří obrazové znaky pro ztvárnění okolního světa. Seznamuje se i s vyjadřovacími a výrazovými prostředky, a to především při hře s materiály, s nástroji a barvami. Působení učitele spočívá v nabídce inspirativních podnětů, v podpoře výtvarného vyjadřování a v hravém seznamování s výtvarnými prostředky.

Mezi sedmým a osmým rokem se završuje první etapa vývoje a krátce přetrvává ve své vrcholné podobě.

Během výtvarného vzdělávání se budují **předpoklady pro navazující studium výtvarného oboru.** Jsou jimi např. otevřenost vůči experimentování a vynalézání, vůči různým námětům nebo nezvyklým formátům, soustředění na motivaci a citlivé vztahování se k námětu. Z empatie plyne spontánní autentičnost projevu bez napodobování druhých. Ke spolupráci přispívá vzájemný respekt a tolerance vůči různým podobám osobní či výtvarné jinakosti nebo snaha po objektivním hodnocení sebe i druhých.

Podmínkou pro výtvarnou, a především výrazovou tvorbu je **bezkonfliktní prostředí** – dítě ho vnímá jako pocit pohody, bezpečí a důvěry. Dětská výtvarná tvorba není ve stresu možná. Učitel svým vystupováním klade základy pro vztah mezi sebou a dítětem, který často přetrvává po celou dobu studia a někdy i po celý život.

b. I. stupeň základního studia VO ZUŠ

Studium je zaměřeno **na plynulé překlenutí obtíží, spojených s proměnami výtvarného vyjadřování mezi dětstvím a dospíváním.** Výtvarná výchova pěstuje během celého I. stupně základního studia nezbytné kulturní schopnosti - výtvarně vnímat, přemýšlet a vyslovit se pomocí výtvarného jazyka. Jedná se o dlouhodobý poznávací proces, během kterého se žák stále vrací k základním otázkám v různých kontextech, objevuje i pozapomíná. Intuitivně i analyticky objevené zkušenosti se vrství, výtvarné kvality krystalizují, přirozeným procesem se rodí znalosti a upevňují se dovednosti. Dlouhodobý proces řešení a vrstvení výtvarných problémů se stává trvalou součástí žákovy osobnosti.

Během studia na I. stupni se objevují konflikty mezi ikonografickými znaky dětství a objektivním pozorováním. Obtíže, které přináší **tzv. krize výtvarného projevu,** jsou nepominutelnou součástí výtvarného vývoje žáků. Nelze je proto odstranit, ale překlenout specifickými metodami práce.

Učitel proto vede výuku v průběhu I. stupně VO ZUŠ tak, aby z koncepce vzdělávání zmizely narativně pojaté náměty a ikonografická schémata. Nahrazují je náměty, ovlivněné silnými zážitky nebo představami. Jejich výtvarné vyjádření pak opouští přepis reality a obrací se k volnému projevu, který může vyznít i nefigurativně – není bouřka, já jsem tou bouřkou, zuřím, bičuji zemi.

Ve studiu se mimo výrazově pojatého výtvarného vyjadřování objevují další výtvarné aktivity: subjektivně pojaté studie skutečnosti, různé formy experimentace s výtvarným jazykem a s materiálem ve výtvarných etudách, objektová a akční tvorba, fotografie nebo varianty prostorového vyjadřování. Všechny výtvarné činnosti jsou podpořeny kontaktem s výtvarnou kulturou. Pro jmenované formy práce poskytují optimální podmínky **projektové metody**, především ve výtvarných řadách.

c. II. stupeň základního studia VO ZUŠ

Studium navazuje na znalosti a zkušenosti, získané během studia I. stupně. Touto dobou se již projevuje výtvarná i všeobecná vyzrálost studentů a jejich osobní preference. Žáci hledají komplexní pohled, a proto pracují nejen s informacemi, ale i s literaturou, s dobovou hudbou či s výtvarným uměním. Studium na II. stupni VO ZUŠ nabízí dvě možnosti, uplatňované vzhledem k podmínkám školy, tj. k počtu žáků II. stupně, k míře jejich zájmu o vlastní výtvarnou tvorbu nebo k dispozicím pedagoga.

1. **Studenti pracují na společných výtvarných projektech s náročnějším obsahem a formou zpracování.** Jde především o závažné otázky, které oslovují dospívající mládež – výpověď o sobě samém, mezní životní situace, sociální otázky, zařazení do společnosti, ekologické problémy aj. Studenti se podílejí na pojetí a rozpracování projektu a přizpůsobují jeho vyznění vlastnímu pohledu na svět a osobitému výtvarnému vyjadřování, jindy dané téma řeší samostatně a vzájemně si porovnávají svá řešení. Pokud je výuka pouhou obdobou studia na I. stupni VO, kromě závažnosti námětů neposkytuje mnoho nového. Proto hrozí nebezpečí, že se pozornost studentů upne na tzv. krásu a nikoli na objektivnost výtvarné tvorby.
2. Výtvarné vzdělávání probíhá ve dvou vzájemně odlišných rovinách. Společná účast na výuce je zaměřena na **osvojování potřebných znalostí a dovedností** ve studijní kresbě, malbě a modelování, ve výtvarné kultuře, v představování samostatné tvorby žáků atd. Současně učitel vede **individuální výtvarné projekty** studentů na dané nebo vlastní téma, které probíhají v delší časové perspektivě.

Individuální preference často souvisí s přípravou studentů středních škol na budoucí odborné studium – na architekturu, počítačovou grafiku, na design, na pedagogické studium, na scénografii, na nová média nebo na klasické formy výtvarného vyjadřování, například na malbu, grafiku nebo na prostorovou tvorbu.

d. Rozšířené studium I. a II. stupně VO ZUŠ

Náplní rozšířeného studia je **příprava žáků na talentové zkoušky na střední a vysoké školy s výtvarným zaměřením**. Na I. stupni vzdělávání zahajuje rozšířené studium výuku žáků od 11 až 13 let, na II. stupni vzdělávání není rozšířené studium limitováno věkem ani ročníkem základního studia. Rozšířené studium I. a II. stupně mohou navštěvovat i žáci, kteří o talentové zkoušky neusilují, ale mají výrazný zájem o výtvarné aktivity.

Základní a rozšířené studium I. stupně se od sebe zásadně liší. Základní studium usiluje o tvořivý výtvarný projev, kde je důraz kladen na osobitou sdělnost a na výtvarné myšlení. V rozšířeném studiu jde o soustavné studium reality včetně perspektivy s akcentem na objektivitu a provedení práce. Oba způsoby výuky nelze spojovat, aby žáci požadavky výtvarných škol zvládli a aby jim byla současně zachována kreativita. Střední výtvarné školy mají podobné požadavky, a proto lze pojmout rozšířené studium skupinově, se sníženým počtem žáků.

Naopak **požadavky vysokých škol a jejich ateliérů** jsou vzájemně nezastupitelné – vedle společné věcné a figurální kresby, malby nebo prostorové tvorby se student zabývá vlastními cestami ke zvolenému oboru. Provázanost základního a rozšířeného studia zaručuje, že se student soustřeďuje na harmonickou výstavbu celé své přípravy v duchu ateliéru, který chce studovat.

e. Studium pro dospělé

umožňuje pokračovat ve studiu žákům, kteří ukončili II. stupeň studia VO ZUŠ, nebo jiným zájemcům se zájmem o výtvarné aktivity, zvláště pokud se připravují na studium některé z vysokých škol s výtvarným zaměřením. Může mít podobu navazující na základní studium II. stupně nebo vytvářet specifické programy podle zájmu účastníků (kurzy textilní tvorby, fotografování, videa, počítačové grafiky, keramiky aj.) a možností školy.

Alternativní pojetí výtvarného vzdělávání

První proudy ve výtvarné výchově navodily svobodu pedagogického myšlení. Prokázaly, že **výtvarné vzdělávání nemusí být unifikované**. Toto zjištění inspirovalo další učitele k hledání sobě vlastní cesty. Nepočítáme, kolik výchovně vzdělávacích programů se vyvinulo, ale přiřazujeme k sobě ty, které mají společného jmenovatele. Přirozenou cestou jsme dospěli k dalšímu kvalitativnímu stupni, který završily školní vzdělávací programy.

1. Dominance jedné oblasti výtvarné tvorby

uplatňuje v pedagogické praxi některou oblast výtvarných aktivit, např. grafiku, keramiku, fotografii nebo jiné, a jí podřizuje vše ostatní. Jde o dominující přístup, který se zrcadlí v různých oblastech výtvarného vzdělávání. V závislosti na daných prioritách a ve spojení s doplňujícími

výtvarnými disciplínami se zde rodí řada nezvyklých postupů.

2. Na krok od reality

krácejí ti autoři, pro něž je významná studijní poloha výtvarné výchovy. Od studie odbočují v cyklech variací, v nezvyklých pohledech na zátiší či figuru, v tvořivých proměnách reality, ve stylizaci aj. Zájem o studii a její realizace v materiálu se u starších žáků zaměřuje podle jejich naturelu na některý z uměleckých oborů.

3. Střídání krátkých výtvarných řad

Jednotlivé výtvarné řady živě rozvádějí poutavé téma a vzápětí řeší další ve zcela jiném pojetí. Výsledkem je mnohotvárná podoba výuky, pestrost přístupů a zajímavé zpracování. Pro diváka je zajímavé sledovat výtvarný projev žáků v různých věkových skupinách – jinak se dobírají poznání děti v raném či pozdějším školním věku nebo během dospívání.

4. Výtvarný jazyk

S výtvarným jazykem je spojeno jak racionální uvažování, tak výrazová poloha tvorby. Dominance výtvarného jazyka se soustřeďuje na několik cílů: na tvořivé myšlení v průběhu celého studia, na provázání námětů s vlastnostmi výtvarných prvků a kompozice, na aplikaci výtvarného jazyka do výtvarných her, do materiálových etud, do plošné i prostorové tvorby či designu.

5. Zájem o materiál

žáci uplatňují v haptickém a vizuálním pojetí. Materiály různých kvalit porovnávají, hledají asociace, kombinují je, podřizují je zvolenému řádu, vytvářejí rytmické struktury a výtvarné variace. Užívají je v ploše i v prostoru, ve spojení s výtvarnými prvky nebo s výtvarnými technikami. Řečí materiálů s odvahou podporují účinky výrazové tvorby.

6. Výrazová tvorba

nachází inspiraci v artefietice, která staví na prožívání a ztvárnění tělesných nebo duševních podnětů prostřednictvím výrazových vlastností výtvarného jazyka. Děti se snaží soustředit se na téma, jak ho ukazují různé úhly nazírání a kde si mohou hledat osobité formy výrazového sdělení. Tvorba dospívajících se dotýká mezních životních situací, které až palčivě oslovují mládež.

7. Soustředění na přidané hodnoty

je kategorií specifickou, kde učiteli jde více o poznání obecně lidské než o výtvarný výsledek. Zkoumání závažných témat se děje na bázi hry a experimentů – na hloubce improvizovaných představ, asociací a rodících se obsahů. Výtvarný projev má nezastupitelnou roli v osobnostní výchově žáků. Zaznívá však natolik skromně, že se obtížně prosazuje na velkých výstavách, kde může být přehlušen barvami, formáty či objekty ostatních učitelů.

8. Nezařaditelné osobnosti

nevytvářejí žádný proud nebo společné směřování – každý učitel je postavou sám o sobě, jeho způsob výuky je vyhraněný a lze ho vysledovat až dvacet let do minulosti. Těchto výrazných postav není mnoho, ale jejich vliv na

výtvarnou komunitu je nepostradatelný. Práce jejich žáků jsou vyhledávány a i po letech stále připomínány.

Výtvarná i názorová rozrůzněnost pedagogického myšlení je nevyčerpatelnou zásobnicí myšlenek, tvoří základ pro vznik nových objevů. Čím více přístupů známe, tím jsme bohatší.